

Hode og hjerte? Lyst eller smerte?

Om lokal identitet og tilhørighet i kommunereformen

Guri Mette Vestby og Ragnhild Skogheim. Norsk institutt for by- og regionforskning, NIBR

Til Distriktssenterets workshop på Gardermoen 16.juni 2014

1. Har lokal identitet og tilhørighet noen betydning?

Vi blir utfordret på spørsmålet om og eventuelt hvordan identitet og tilhørighet virker inn i kommunesammenslåingsprosesser. Svaret er: pr. i dag er det ikke mulig å gi noe sikkert svar.. Vi antar *at* det har betydning, men kan ikke si om det har stor eller mindre betydning, eller på hvilken måte. Eller hva som gjør at det noen steder har stor betydning og andre steder ikke. Dette må rett og slett undersøkes nærmere.

Det vi på nåværende tidspunkt kan bidra med, er å fortelle om noen eksempler fra våre mange og ulike studier med stedsanalyser og regional utvikling. Vi vil vise *at* lokal identitet og tilhørighet er et reelt fenomen og *hvordan* det på ulike måter kommer til uttrykk.

Deretter kan man reflektere over *om* og *hvordan* dette vil ha relevans for spørsmål knyttet til kommunereformen.

2. Lokal tilhørighet som forhold mellom mennesker og steder.

For å nærme oss spørsmålet om og hvordan lokal identitet og tilhørighet har noen betydning for prosessene med kommunereform, kan det være fruktbart å ta utgangspunkt i at dette på en eller annen måte handler om forholdet mellom mennesker og sted.

Litteraturen på dette feltet er stor, og i denne sammenheng kan det bare nevnes kort noen

hovedpunkter. Stedsidentitet, i betydningen menneskers forhold til sted, dreier seg om å føle seg hjemme og om å være del av en sammenheng: del av natur og landskap, av bygde omgivelser og fysiske miljøer, av menneskelige og sosiale miljøer, lokalsamfunn, lokalkultur og hverdagsliv. Slike tilhørigheter er viktige på forskjellige måter, men har det til felles at de styrkes over tid gjennom erfaringer, og dels forvaltes som minner. Det som i utgangspunktet er en funksjonell tilknytning, dvs. at det er et sted for praktiske virksomheter og gjøremål, kan over tid fremme også sosiale og emosjonelle bånd og tilhørigheter (Vestby og Ekne Ruud 2008, Williams & Stewart 1998, Skogheim, Schmidt og Vestby 2011).

Lokal identitet og tilhørighet dreier seg altså om relasjoner mellom mennesker og steder. Stedet kan være en kommune eller det kan være en mindre del av en kommune (ei grend, en bydel eller et boligområde) eller det kan være større enn en kommune (en region, fylke, landsdel). Mennesker kan ha multiple stedstilhørigheter, dvs. at de kan føle tilhørighet til flere steder og på ulike måter. For eksempel kan en føle tilhørighet til så vel stedet der man vokste opp som stedet en bor som voksen, til steder man ferierer eller til spesielle turområder som en bruker mye. Økt mobilitet og migrasjon bidrar dessuten til at stedstilknytningene kan bli flere og med varierende styrkegrad. En omfattende oversikt over de siste ti års forskning om stedstilknytning (Lewicka 2011) viser imidlertid at til tross for globalisering og økt mobilitet er tilknytningen til nåværende bosted sterk (Viken og Nyseth 2009, Dale og Berg 2012).

Stedstilhørighet som en individuell relasjon representerer en følelse av å høre hjemme. Dels er den subjektiv og fordrer ikke nødvendigvis samkvem med andre (som forhold til natur- og rekreasjonsområder), dels er den sosial og kollektiv og vokser fram som resultat av tilhørighet til andre mennesker. Flere studier og stedsanalyser vi har gjennomført viser på ulike måter hvordan disse to forholdene synes å være hovedelementer i stedstilhørighet: naturen og det sosiale. Det er utallige undergrupper av det materielle og det sosiale; det materielle synes både å være naturforhold og det bygde miljøet (husene, gatene, byrommene) og det sosiale er både tilhørighet til konkrete folk en samhandler med og til lokal mentalitet og sosiale miljøer på det stedet.

Litteraturen behandler i stort omfang forholdet mellom mennesker og sted. Det er særlig relevant å ta utgangspunkt i de to begrepene som på norsk er ett begrep; nemlig *stedsidentitet*. På engelsk skilles det mellom *identity of place* (steders egenart, særpreg og karaktertrekk) og *identity with place* (menneskers tilknytning til og følelser for et sted) (Relph 1976). Relph knytter stedsfølelser- og tilknytning til begrepet *sense of place*, et begrep som er brukt mye i studier for å forstå hvordan sted og mennesker gjensidig påvirker hverandre. Det er noen sammenhenger mellom disse to stedsidentitetsbegrepene som er vesentlige; egenskaper ved stedet har ofte betydning for følelsene og tilknytningen en har til stedet. En forbinder seg med naturen og landskapet (som folk som er oppvokst ved havet lengter tilbake til kysten om de bor i innlandet), med lynnet eller mentaliteten (som humor og omgangsformen på stedet), med stedets historie og næringsliv (som gründertradisjoner og nyskaping). Steders identitet vil i stor grad formes av at folk forbinder meninger og følelser basert på egne og kollektive erfaringer (Relph 1987, Williams & Stewart 1998). *"To develop a sense of place requires that one knows the place intimately and reacts to it emotionally (rather than rationally)"* (Holloway & Hubbard 2001).

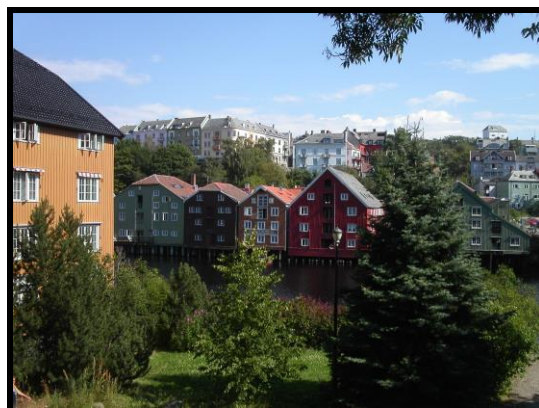
Mange har rettet søkelyset på hvordan menneskers stedsidentitet inngår i deres egen identitetskonstruksjon – og forvaltning, både som et uttrykk for "hvem jeg er" og "hvem jeg ønsker å være" (Lewicka 2011, Dale og Berg 2012). Stedsbaserte erfaringer og følelser for et sted integreres: *"To have an authentic sense of place ...is to have a sense of belonging. You talk about your home town or home region, for example, and this implies a very deep sense of attachment, making place a strong part of who you are and the way you think about yourself"* (Holloway & Hubbard 2001).

Også forfattere bidrar til at vi forstår hva stedstilhørighet og egen identitet handler om. Kanskje må vi bort for å bli bevisst hva som er hjemme og vårt forhold til hjemme? *"Jeg skal snart hjem, til et landskap som snakker til meg"*, skriver forfatteren Karin Sveen om det storslåtte landskapet og naturen i Frisco Bay i California, hun var på et studieopphold på Berkley University der boka «Frokost med fremmede. En bok om tilhørighet» ble til (Sveen 2005). Hun ser at landskapet der er flott, men savner den norske naturen der det er *"...stort på den fortrolige måten"*. Hun sier hun *"...savner å være i det kjente, i det jeg kan, i det som kjenner meg, for stedet der hjemme kjenner meg, vi deler noe, og minnene knytter oss sammen. Ingenting i det monumentale landskapet her har noe å fortelle meg fra i fjor eller fra jeg var femten år"*.

Andre har sammenlignet stedets betydning for identitetsdanning med produkter eller varer vi kjøper og omgir oss med, og som ofte fungerer som identitetsmarkører: *"But the place in which we are born or live, or the community to which we choose to belong (country, region, ethnic community) will always be more important in defining our self than any product"* (Murray 2001).

I boka *"Å finne sted"* (Førde m.fl. red. 2011/2) heter det blant annet: *"Steders betydning for menneskers hverdagsliv og livsverden har endret karakter. Savage et al. (2005) hevder at mennesker i større grad velger tilhørighet («elective belonging»), på bakgrunn av økonomisk og kulturell kapital, heller enn sosial kapital. Tilhørigheten til et lokalsamfunn eller et nabolag ser ikke ut til å ha forduftet i takt med en forsterket mobilitet, men har fått nye former. Å velge seg et sted fordi det, og de som bor der, passer til ens egen identitet og livsstil, kan for noen mennesker synes viktigere enn å holde seg der man "hører hjemme" på grunn av stabile sosiale relasjoner. Dette trenger ikke å bety at stedstilhørighet er mindre viktig, eller at mennesker ikke er så opptatt av bosted, arbeidssted og andre lokaliteter vi forholder oss til, men heller at man stadig håndterer flere stedsidentifikasjoner samtidig (Henningsen og Vestby, 2012). Stedsfølelsen blir dermed mer kompleks og foranderlig, en forståelse av sted som åpent og prosessuelt, som Massey 1991, 2005"* (Røe og Vestby 2012). Koblingen mellom egne identitetsprosjekter og stedstilknytning kan være mer og mindre

bevisst, men som Manzo (2008) peker på: *“Those places we feel are supportive to our personal projects are among those to which we become attached”*.

Røe og Vestby (op.cit) skriver videre at ”den tradisjonelt humanistisk forståelse av sted, som et grunnleggende og eksistensielt element i menneskers livsverden og identitet (Relph 1976; Tuan, 1977; Seamon, 1979) har fortsatt relevans, men det kan argumenteres for at mennesker i økende grad samtidig håndterer *en rekke stedsrelasjoner knyttet til hjem, arbeid, hverdagsaktiviteter, fritid og reiser*. Dermed vil man veksle mellom ulike stedsfølelser og -identifikasjoner, på en måte som kan svekke den dypere tilhørigheten til ett sted. Pratt (1998) peker på at mennesker ofte må håndtere ulike identifikasjoner og flytter mellom identifikasjoner i ulike situasjoner og på ulike steder”.

Innledningsvis introduserte vi en todeling av begrepet stedstilhørighet; nemlig *funksjonell og emosjonell tilhørighet*. Både emosjonelle og funksjonelle (eller: instrumentelle) tilknytninger til sted reflekterer relasjoner mellom mennesker og steder (Hague 2004, Tuan 1977, Williams and Stuart 1998). En funksjonell relasjon utvikles gjennom at stedet dekker ens spesifikke behov og konkrete funksjoner (bolig, arbeid, service, handel, tjenester m.v.) og stedstilknytningen er forbundet med materielle og praktiske behov eller formål. Slike steder kan/vil også (etterhvert) representere en mer emosjonell tilhørighet, men poenget er at disse komponentene er mulig å bytte ut. Utbyttbare faktorer eller komponenter er ikke eksepsjonelle stedsegenskaper. En kan flytte til et annet sted og mer og mindre få dekket de samme behovene der. En kan handle mange steder, oppsøke attraktive rekreasjonsområder mange steder etc. Dette skiller funksjonelle og emosjonelle stedstilknytninger, der de

emosjonelle vanskeligere kan byttes ut eller fullt ut erstattes et annet sted. Det tar lang tid å etablere en emosjonell stedstilhørighet.

Koblingene til kommunesammenslåingsspørsmålet synes ganske åpenbar: mennesker som er følelsesmessig knyttet til sin bostedskommune kan samtidig ha funksjonelle tilknytninger til nabokommunene gjennom arbeidssted, handel, offentlige og private tjenester, idrett og kulturopplevelser, rekreasjonsområder etc. Spørsmålet er om de følelsesmessige relasjonene er knyttet til kommunen som sådan. Vil det gjøre noen forskjell om *stedet* er en egen kommune eller del av en større kommune? Kan vi overføre skillet mellom hhv. funksjonell/instrumentell og emosjonell stedstilhørighet til et skille i tenkning og argumentasjon rundt kommunereform mellom hhv. rasjonell og emosjonell? Er det slik at argumentene for større kommuner i stor grad dreier seg om rasjonelle argumenter om funksjoner og tjenester, mens argumentene for å opprettholde dagens kommunestruktur (mindre kommuner i mange tilfelle) har sitt utspring i emosjonelle bånd og tilknytninger til den kommunen man i dag er innbyggere i? Generelt er det slik at når rasjonelle og emosjonelle argumenter veies mot hverandre så taper de emosjonelle; de blir sett som irrasjonelle og lite hensiktsmessige i en kost/nytteanalyse eller i offentlig planlegging. Det betyr imidlertid ikke at disse har mindre gyldighet eller mindre betydning i vurderinger, avgjørelser eller avstemninger. Er det hodet eller hjertet som er viktigst?

3. Lokal/kommunal og regionale identitet og tilhørighet

I vår sammenheng, der kommunestruktur er det underliggende tema, blir lokal identitet og tilhørighet både et spørsmål om stedets eller kommunens egenart og et spørsmål om menneskers tilhørighet til dette avgrensede stedet. Samtidig er det relevant å bringe inn ulike nivåer, dvs. egen kommune og den regionen den tilhører (geografisk, kulturelt og forvaltningsmessig). I denne sammenheng brukes regionbegrepet om nabokommuner som inngår i det vi kaller *funksjonelle regioner*. I mange tilfelle vil dette være BAregioner; by- og omlandskommuner som inngår i felles bo- og arbeidsmarkedsregioner (Gundersen og

Juvkam 2013). Dette er grunnleggende praksisbaserte samhandlingsregioner vokst fram nedenfra, og som integrerer by og omland i felles bo-, arbeids- og servicemarkeder.

Kommuner som inngår i funksjonelle regioner pr. i dag kan være kommuner som er aktuelle for sammenslåing fordi det finnes allerede mye samhandling og samkvem; (i) mellom innbyggere, både privat i jobb og fritid, (ii) mellom de lokale myndighetene med diverse samarbeidsrelasjoner og fellestiltak, (iii) mellom sivilsamfunnets organisasjoner og foreningslivet, som både har mye samhandling og kan ha regionale nedslagsfelt, og (iv) mellom næringslivsaktører som opererer på tvers av kommunegrensene både med ansatte, kunder, fellestiltak og samarbeid om næringsutvikling.

Eksempel Svelvik

Ett eksempel på dette er Svelvik kommune som ligger helt nord i Vestfold fylke, men ved Drammensfjorden og med kort vei til drammensregionen (Skogheim, Schmidt og Vestby 2011). Her fant vi at «dragningen» nordover mot Drammen var sterk og bygget på en lang rekke formelle og uformelle relasjoner og samhandling og blant aktører i offentlig politikk og forvaltning, i næringslivet, i kulturlivet og idrettslivet, og sivilsamfunnet. Relasjonene har etter hvert blitt såkalt flertrådede, dvs. at både offentlige og private aktører har flere og ulike relasjoner og møtes i ulike sammenhenger. Gjennom dette bygges tillit og samhørighet, noe som bidrar til at den *sosiale kapitalen* i dette området styrkes på tvers av kommunegrensene og lokalsamfunn. Det er mange mer eller mindre like definisjoner av sosial kapital, men en klassisk er denne: "*Features of social organization, such as networks, norms, and trusts, that facilitate coordination and cooperation for mutual benefit*" (Putnam 1993).

Sosial kapital er en ressurs som svekkes av ikke å brukes, og motsatt styrkes ved å brukes. Sterk sosial kapital i nettverk mellom aktører i nabokommuner kan i denne sammenheng framstå som en ressurs i regionalt utviklingsarbeid, eventuelt ha betydning for orientering mot kommunesammenslåing. I tilfeller der forholdet til nabokommuner er preget av krangler og negativ konkurranse vil derimot en regional sosial kapital være svak. Siden tillit er vesentlig i sosial kapital, vil konflikter og feider som avføder mistillit svekke denne kapitalen.

I Svelvik gjør «dragningen» nordover at veldig mange krysset både en kommunegrense og en fylkesgrense i sin orientering og sine aktiviteter. Mange pendler til jobb der, de handler der, går ut der, heier på Strømsgodset og drikker Aas øl... I forbindelse med prosjektet stilte vi våre informanter følgende spørsmål: *"Sier dere "vi i Vestfold"?"*? Nesten uten unntak fikk vi et klart nei eller en litt tankefull hoderisting. En uttrykker det slik: *"Nei, ikke noen identitet som ligger der. Ikke i det hele tatt noen fylkesidentitet"*. En annen svarte slik: *"Aldri hørt om!"*.

Men det er ikke bare funksjoner og draging nordover som har betydning; også *fravær av* relasjoner sørover betyr noe. Noen svelvikinger opplever seg ikke som sett fra Vestfold-siden: *"Det er ikke noe tema blant folk i Vestfold hvordan det står til i Svelvik"*, sies det. *"De har gitt oss opp. De ser på oss som del av Drammen"*. Følelsen av å være litt glemt og utenfor av fylket sitt går hånd i hånd med manglende tilhørighet sørover.

I denne situasjonen har debatten om kommunegrenser, kommunesammenslåinger og fylkesgrenser med jevne mellomrom dukket opp i Svelvik. De funksjonelle tilhørighetene til drammensregionen, som kunne bygge opp under rasjonelle argumenter *for*, er ikke tunge nok når det på den andre vektskåla ligger emosjonelle identitetslementer og tilhørigheter til Svelvik som tilsier *mot*. (Dette ble undersøkt i 2011, før kommunereformprosessen). Vi fant at disse diskusjonene samtidig aktualiserer hva som er en egen Svelvikidentitet, og som knytter folk sammen på tvers av de ulike tettstedene i kommunen som de ellers har sin identitet til: *"Mange er redd for identiteten, og identiteten er viktig for folk"*, er det en som sier om Svelvikidentiteten. Tanken på en eventuell kommunesammenslåing førte til utsagn

som: *"å bli bydel i Drammen er noe ganske annet enn å være en egen kommune"*.

Ordføreren i Svelvik framholder viktigheten av å jobbe mer bevisst med identitetsbygging og identitetsforvaltning i de nærmeste åra. Han mener det å beholde og utvikle Svelvik som eget lokalsamfunn, et eget *definert sted* som folk føler tilhørighet til, er særlig viktig nettopp når dragingen mot en nærliggende storbyregion er så sterk. Dessuten ser han at en følelsesmessig stedstilhørighet er en viktig drivkraft for at folk skal bidra med en innsats for et lokalt fellesskap. Han tror også at det sannsynligvis vil være attraktivt for mulige tilflyttere at de fremstår som et tydeligere og eget lokalsamfunn med sjel og identitet.

En eventuell kommunesammenslåing med Drammen ville innebære at Svelvik blir en del av Buskerud fylke. Tanken på en slik aktualitet avdekker at stedsidentitet har betydning selv som et «ullent» fenomen. Selv om det er langt færre formelle og uformelle forbindelseslinjer sørover, så synes det likevel å være "noe" ved Vestfolds særpreg og identitet som finner gjenklang hos svelvikinger. Kanskje har det noe med landskap, natur og kystmiljø å gjøre. Kanskje er det noe med historien og kulturarven; noen fellesfaktorer knyttet til sjøliv, seilskutetiden og sjøtransport fra fabrikkene. Noen kan nok synes at fylkesgrensen befinner seg på feil sted, særlig ut fra en funksjonell betraktning. Men tanken på å bli en del av Buskerud synes likevel fjern når det kommer til identitet; da holdes forskjeller og ulikhet fram: *"Det er veldig langt til Gol, og veldig forskjellig...Buskerud er skog, elver og tømmer, - Vestfold er sjø, seilskuter og skjærgård"*. Slike merkelapper er ikke uten betydning. Stedsidentitet og tilhørighet skapes også gjennom avgrensninger mellom "vi" og "de", der «vi» er likere enn «de». Identitetsformasjoner handler således også om erkjennelser om hva eller hvem man *ikke* er, - om hva eller hvem man *ikke* føler samhørighet med og tilhørighet til.

Eksempel Florø

Vi har i flere stedsutviklingsprosjekter- og analyser brakt inn begrepet «det regionale vi», dvs. sett på om det finnes en regional identitet og samhørighet. Vi har også forsøkt å identifisere *retningen* på en slik regional identitet (for den finnes alle steder, men med svært ulike styrkegrader ser det ut som). Ofte er det historiske årsaker og forklaringer som ligger til grunn for at «det regionale vi» omfatter bestemte kommuner og geografiske områder. Det

kan for eksempel ha vært likhet i samfunnsmessige betingelser og næringsgrunnlag, infrastruktur og lokalkultur, slik vi fant det i Florø (Flora kommune) (Vestby og Skogheim 2010). Vårt empiriske materiale fra Florø viser noen interessante forhold som dreier seg om det *regionale samarbeidet*. For det første at den lokale forestillingen om å stå "med ryggen mot fylket" baseres på lange historiske sedvaner. "*Vi så ikke innover, bare ned til Bergen*", sier de om hvilken retning oppmerksomheten var rettet. Dels topografiske forhold og avstander, dels ulikheter i næringsgrunnlag og folkelynne, blir framholdt som forklaringer til at samhandlingen ikke har vært større «innover» i fylket.

Det er et slags "vi-de"-skille mellom innlandskommunene og kystkommunene. Kysten blir sett på som 'noe annet' enn Førde, Sogndal og Stryn, sies det. Av samme årsaker synes likhet med og nærhet til kystkommunene i regionen å ha bidratt til større samhandling. "Det regionale vi" er kystkommunene mer enn indre deler av fylket. Her er det flere større samarbeidsprosjekter på gang, som å få til prosjektet Kystvegen mellom Bergen og Ålesund, Fjordkysten reiselivsselskap og samarbeid rundt næringsutvikling i "Petroleumsfylket" som stort sett er knyttet til kystkommunene. Dagens likhet og interesser forsterker det historiske. Båndene mot indre deler av fylket er svakere, både i et historisk perspektiv og et fremtidsperspektiv som er klart preget av utviklingsinteresser.

Ulike historiske forhold har altså preget det regionale samarbeidet og samarbeidsklimaet med indre deler av fylket. Tidligere var Florø den eneste byen i fylket og en by "*som levde sitt eget liv*", sies det. En tidligere sentral politiker forteller at det fra gammelt av var slik at ordføreren i Flora ikke var med i fylkestinget, og det hevdes at kommunen ofte ble glemt i

fylkeskommunale sammenhenger. Dagens situasjon preges av en voksende erkjennelse av at en på tross av ulike og dels konkurrerende interesser må åpne seg mer for regionene "innover" i fylket. Da må disse regionene samtidig være klare til å åpne seg mer utover mot Florø. Flere av informantene påpekte det uheldige i en negativ tilnærming til Førde, og at man heller må styrke det regionale samarbeidet. En aktør i kommunen sa det slik: *"Spørsmål vi må reise er: Hva kan vi stille opp med for naboregioner? På hvilke måter er vi komplementære? Med en slik tenkning blir det positive regioner"*. Andre støttet opp om dette: *"Vi må se på Sunnfjord som en region, for eksempel knyttet til arbeidsmarked, men Førde må også orientere seg mot oss"*. Men derfra til å vurdere kommunesammenslåing med de konkurrerende byene som profilerer seg som «tvillingbyer» er antakeligvis et langt skritt.

I den økte steds konkurransen mellom tettsteder, byer og regioner vil hver og en ha interesse av å framstå som attraktiv og ha tiltrekningskraft når det gjelder bosetting, besøk, næringsetablering, investeringer, offentlige institusjoner, handel og utdanning. Lokaliseringsdebatter inngår i denne konkurransen. I et regionalt perspektiv vil en da konkurrere med nære og fjerne "naboer", samtidig som et samarbeide med konkurrentene i en del sammenheng vil styrke regionen og hvert enkelt sted (Vestby 2005b). "In order to stimulate regional development, public authorities are increasingly relying on different networks and partnerships" (Baldersheim et.al. 2001). I økende grad ses nettverk og partnerskap som en kompensasjon for manglende koordinering og ressurser i offentlig sektor, og studier viser at dette har positiv effekt på regional økonomisk utforming og innovasjon (Fotel og Sandkjær Hansen 2009).

Det er store variasjoner når det gjelder lokal og regional tilhørighet. "Det regionale vi" er etter vår erfaring noen steder sterkt og basert på mange og historiske relasjoner med et positivt fortegn, andre steder er de regionale relasjonene preget av kniving og konkurranse, - selv om folk også der har en følelse av regional tilhørighet. Vi tror at det er nettopp forholdet mellom tilhørighet til egen kommune og fellesskapet og samhørigheten med nabokommuner (den funksjonelle region) som kan ha en viss betydning for i hvilken grad kommunesammenslåing ses som en *positiv løsning* eller en *negativ, påtvunget*

sammenslåing. Er det med lyst eller smerte kommunen går inn i prosessene med kommunereform? Favner innbyggernes lokale identitet og tilhørighet også den nære regionen? I så fall er det godt mulig å forene lokal tilhørighet til egen kommune med tilhørighet til regionen, dvs. at det ene ikke vil utelukke eller komme i konkurranse med det andre. Dette vil være grunnleggende spørsmål i prosessene med vurdering av kommunestruktur.

4. Rituelle arrangementer, lokal identitet og tilhørighet

Lokal identitet og tilhørighet som en realitet kommer til uttrykk på mange ulike måter. Vi vil synliggjøre at rituelle arrangementer er én av mange slike måter; både som uttrykk for identitet og tilhørighet og ved at de bidrar til å bygge og utvikle den. Som fenomen betraktet er jo ikke identitet og tilhørighet konstante, de er under stadig forming og omforming. Det gjelder så vel stedets identitet (*identity of place*) som menneskers tilknytning til og følelse for et sted (*identity with place*). Betydningen av kulturhistoriske elementer – også mer rituelle og symbolske markeringer – ligger blant annet i at egne innbyggere opplever dette som meningsbærende og at markeringene fungerer som sosiale møteplasser der stort engasjement og lokalpatriotisme er drivkrefter.

I studien vi gjennomførte på oppdrag fra Kompetansesenter for distriktsutvikling (Distriktssenteret) om kommunen som vert for festivaler i distriktskommuner, kom dette tydelig fram (Vestby, Samuelsen og Skogheim 2012). Gjennomgående for disse rituelle arrangementene i relativt små bygdesamfunn var at det skapte økt stolthet for stedet. Vi fant også at festivalene var et uttrykk for stedstilhørighet og patriotisme og at både fastboende og utflyttede stilte opp i dugnadene rundt dette. Det var mange historier om utflyttede bygdefolk som kom tilbake under festivalene. Som det fremkommer i festivalrapporten er festivalene en begivenhet mange setter pris på og *må* få med seg. Mange av festivalene har bidratt til økt stolthet for stedet blant innbyggerne. Dette forklares med at festivalen er et positivt bidrag til stedets identitet; det skjer noe spennende og interessant der som trekker mange folk og det gjør noe med det kollektive selvbildet at små steder evner å gjennomføre store og krevende arrangementer. Et eksempel er Norsk

Revyfestival fra på Høylandet i Nord-Trøndelag . Festivalen sies å ha bidratt til at folk føler stolthet over å bo der og at det har tiltrekningskraft på unge voksne som kan tenkes å ville flytte tilbake: *"vi går for å være en veldig positiv region"*. Mange framhevet at festivalene har bidratt til en mentalitetsendring ved at man ser det er mulig å bygge opp en stor festival også i svakt befolkete regioner. Høylandet er et eksempel der det har spredt seg en holdning om at når de kan få til Revyfestivalen kan de få til mye annet utviklingsarbeid også. Det gir optimisme og mot: *"Vi tør!"*. Suksesskriterier som fremheves er at det er skapt en vi-følelse i hele bygda, noe som sammen med pågangsmot og dugnadsånd sies å ha vært helt nødvendig for å få til festivalen. Samhørighet bidrar til å skape tilhørighet.

Våre stedsanalyser rundt om i landet rommer ofte fortellinger om ulike rituelle arrangementer som en type særpreg eller noe unikt. Selv om det er veldig mange festivaler, spel o.l. i Norge hvert år (8-900), så er det for hvert enkelt sted akkurat deres arrangement som er spesielt og som involverer mange med et positivt fortegn. Dette er et uttrykk for et «vi her» som styrkes av slike kollektive og frivillige innsatser.

Da vi gjennomførte stedsanalyse for Florø (2010) var det byjubiléum, noe som en del mente ga en anledning for selvrefleksjon og for feiring av "vi her i Florø". En sentral aktør i byens samfunnsliv sa at "vi er veldig gode til å feire oss sjøl!" og til å gå sammen om store arrangementer. Han nevnte i denne sammenheng Kjippen (opptog på nyttårsaften) og Sildabordet; ved begge anledninger syder det i byen og det er få som vil gå glipp av disse arrangementene. Slike rituelle arrangementer befester fellesskap og bidrar til stolthet over byen og "hva vi får til". Med henvisning til sommerbyen, kulturbyen og festivalbyen pekte våre informanter på at florøværingene er et ganske friskt folkeferd som er med på det meste og våger litt mer. I samtaler om byjubiléet fortelles det at byen preges av stolthet og

patriotisme, noe som blant annet kommer til uttrykk ved at de vil at byen skal se skikkelig ut når de skal vise seg fram. Det fortelles at det er begeistring rundt byjubilèet og mange grupper stiller opp og jobber med dette på ulike måter, fra fysisk opprusting til arrangementer og større nasjonale og internasjonale konferanser som blir lagt til Florø og linket til jubilèet. Dette er noe som skaper en optimisme, ble det understreket.

I et forskningsrådsprosjekt om «Kulturarv som ressurs for stedsutvikling», med casebyene Fredrikstad, Arendal, Ålesund og Narvik, så vi også hvordan rituelle arrangementer var et uttrykk for lokal identitet og tilhørighet (Skogheim og Vestby 2010). Vi viste dette gjennom beskrivelser av ulike type arrangementer, som Vinterfestivalen/Rallarfestivalen i Narvik og det historiske spillet Kæmpestaden i Arendal. I tillegg rettet vi søkelyset mot hvordan mer hverdagslige eller jevnlig rituelle begivenheter som fotballkamper også kan ha vesentlig kulturhistorisk forankring og fungere som identitetsmarkører av betydning for byutviklingen. Fredrikstad fotballklubbs hjemmekamper på den nye stadion som er anlagt mellom to industrihaller på nedlagte Fredrikstad Mekaniske Verksted, forener to vesentlige identitetsfaktorer for innbyggerne. Dette er for dem utvilsomt et uttrykk for lokal tilhørighet og en anledning til å forvalte et fellesskap og en lokalpatriotisme. I lys av kommunereformspørsmålet kan det være relevant å trekke fram at Fredrikstad har vært gjennom en kommunesammenslåing for noen år siden og at lokale fotballklubber og lokalpatriotisme var et tema den gang.

5. Lokal identitet som lokalpatriotisme, drivkraft og barriere

I flere av våre stedsprosjekter har vi sett hvordan lokal identitet og tilhørighet skaper lokalpatriotisme som fungerer som et «lim» internt og som markering mot «de andre» eksternt. Generelt er lokalpatriotisme et uttrykk for stolthet over og tilhørighet til stedet, noe som vil være en *drivkraft* i stedsutvikling. Samtidig kan lokalpatriotisme bli en *barriere* hvis det hindrer samarbeid med (mer og mindre) konkurrerende nabobyer, tettsteder eller regioner (Vestby 2005). Det kan også være et hinder i prosessene som nå ligger forut med drøftinger om mulige kommunesammenslåinger.

I Florø-prosjektet (Vestby og Skogheim 2010) så vi hvordan det også var en viss bevissthet rundt styrker og svakheter ved et slikt fenomen; de reflekterte en del over positive, og mulige negative, sider ved lokalpatriotismen. En med botid både fra Florø og Førde (nabobyen) sammenlignet stedene: *"De (her i Florø) har en veldig sterk lokalpatriotisme. De er veldig opptatt av Florø og seg sjøl. De i Førde; de har ikke denne sterke lokalpatriotismen. De er litt flinkere...litt åpnere...til å dra inn andre"*. Det ble også reflektert over hva som kan være bakgrunn for lokalpatriotismen: *"Kanskje det at vi har mista så mange ting...sjukehus, og det der...det har nok en sammenheng: da kan du verne om det du har"*. Florø var tidligere den eneste byen i fylket (før kommuner selv kunne vedta sin egen bystatus). Men: *"Vi er ikke blitt administrasjonssentrum. Ikke sykehuset. Ikke høyskolen...selv om vi var byen !"* Dette er faktorer som har hatt og har sterk innflytelse på den kollektive selvforståelsen og oppfatninger om egen by. Det gikk igjen i mange intervjuer og samtaler og etterlot et inntrykk av kollektivt vemod og tap. Vi beskrev hvordan dette inngår i en form for negativ identitetsformasjon; byen er det den ikke lenger har eller ikke har fått. Dette fanger og stenger for å se det en faktisk er og har. Dette er en type faktorer som en del steder lett kan bli en barriere for fellesskap eller sammenslåinger med nabobyen/kommunen.

6. Lokal mentalitet, verdiskaping og kommunestruktur

Vi vil også bringe inn et annet tema som kan ha betydning i tenkningen om kommunestruktur. Noen rike eller velstående kommuner kvier seg for å slå seg sammen med fattigere nabokommuner, blant annet fordi de er redde for at dette forringer verdiskaping og selvsagt; at den nye kommunen ikke vil ha råd til samme omfang og kvalitet på tjenesteproduksjon.

Men verdiskaping i et lokalsamfunn (en kommune eller region) handler også om privat næringsliv og mentalitet. Er det likhet eller ulikhet i dette mellom nabokommuner? Dette inngikk som tema i vår studie av kulturarv som resurs i stedsutvikling (Skogheim og Vestby 2010) som vi tidligere har vist til. Vi fant for eksempel kollektive identiteter bygget opp rundt evne til næringsmessig innovasjon, verdiskaping, driftighet, åpenhet og internasjonal orientering i en eller annen form i alle de fire byene som inngikk i studien (men særlig

Ålesund). Fellestrekket var en klar historisk forankring eller basis. Vi identifiserte slike lokale mentaliteter som del av "det regionale vi", dvs. at nabokommuner i en region ofte har noen fellestrekk basert på en kombinasjon av fortidas næringsliv, samhandling og lynne, og fremtidens behov og visjoner for nærings- og samfunnsutvikling.

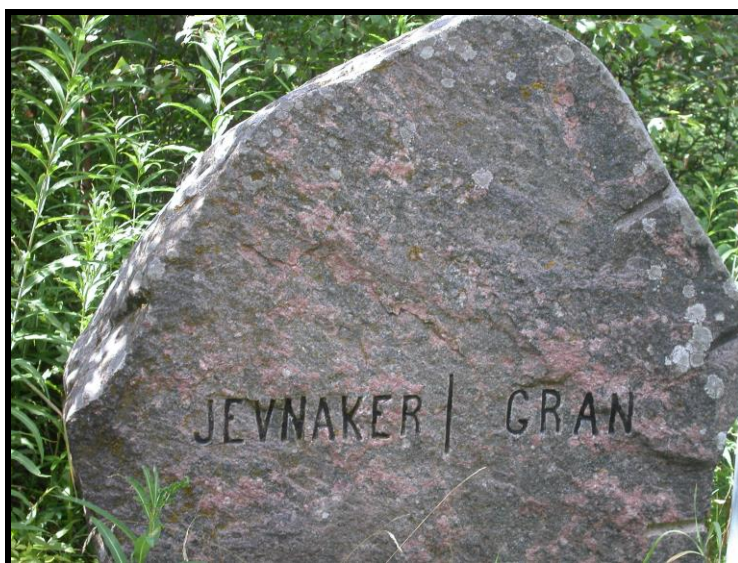

Denne type lokale mentaliteter har betydning også i ulike samarbeidskonstellasjoner; likhet med hensyn til utviklingskultur, verdiskaping og innovasjon fungerer tiltrekkende på aktører. Dette vil vi antakelig også få se i prosessene med kommunesammenslåing, der kommuner som preges av en offensiv utviklingskultur vil være mer attraktive som «partnere». For det nye kommunekartet er ikke opplagt og det finnes en god del tilfelle der det vil være spørsmål om hvilke naboskap som skal velges for sammenslåing.

7. Stedshierarkier og kommunestruktur

I mange studier har vi sett hvordan stedet vi analyserer befinner seg et eller annet sted i et stedshierarki. Mer og mindre bevisste oppfatninger om eget sted (hjemkommune) og andre steder sirkulerer blant innbyggerne og befestes, eller endres, gjennom hva som skjer og ikke skjer, enten det er begivenheter eller strategisk lokalt utviklingsarbeid. Stedshierarkier har det til felles at (med noen få unntak) så er de minst urbane stedene nederst i hierarkiet og de mest urbane øverst. Det er altså en statusmessig rural – urban – akse. En av de første gangene vi kom over dette var under et større prosjekt i fire regioner i Hedmark: «Ungdoms bilder av bygda og tanker om framtida» (Vestby 2004). En jente som var bosatt øverst i Engerdal kommune, på grensen til Røros, sa at hun ble så sinna over at Engerdal «lå nederst i hierarkiet, så kom Trysil, Elverum, Hamar, og så kom Oslo».

Vi kunne reflektert mye over hvorfor det er slik, men lar det ligge i denne sammenheng. Når vi bringer inn dette her er det fordi det også lokalt i en region ofte finnes slike stedshierarkier og at det er senterkommunen med byen eller tettstedet som er «øverst» i hierarkiet. Dette kan skape både underlegenhet og frustrasjon i nabokommunene. Kanskje også misunnelse over at byen eller tettstedet «får alt», som det sies. Hit lokaliseres viktige funksjoner og tilbud, her vokser tilbud og tjenester fram, her er det flere ting som skjer og det er mange og ulike ressurser å spille på etc. Det blir en ulikevekt som får innvirkning på relasjonene mellom kommunene, antakelig på mange ulike måter. Hvordan virker dette inn når kommunene skal sette seg sammen å vurdere kommunesammenslutninger? Blir det en barriere? Vil det avhenge av hvilke ressurser og kvaliteter hver enkelt kommune har og at disse er komplementære slik at det ligger fordeler for alle i å slå seg sammen?

Litteratur

- Baldersheim, H. (2001): I T. Fotel og G. Sandkjær Hansen: Meta-Governance of Regional Governance. Networks in Nordic Countries. *Local Government Studies*. Routledge
- Dale, B. og Berg, N. G. (2012): Hva er stedsidentitet og hvordan fanger vi den opp? I A. Førde m.fl.(red.): *Å finne sted. Metodologiske perspektiver i stedsanalyser*. Akademika forlag
- Fotel, T. og Sandkjær Hansen, G. (2009) : Meta-Governance of Regional Governance. Networks in Nordic Countries. *Local Government Studies*. Routledge

- Førde, A. m.fl. (red.) (2012): *Å finne sted. Metodologiske perspektiver i stedsanalyser*. Akademika forlag
- Gundersen, F. & D. Juvkam (2013): Inndelinger i senterstruktur, sentralitet og BA-regioner. NIBR-rapport 2013:1. NIBR: Oslo
- Hague, C. (2005): Planning and place identity. In Hague, C. and P. Jenkins (eds.): *Place Identity, Participation and Planning*. The RTPi Library Series. Routledge
- Henningsen, E. og Vestby, G. M. (2012), Identitet og tilhørighet: mennesker og steder. I G. Sandkjær Hanssen, J. E. Klausen og O. Langeland (red.): *Det regionale Norge 1950 til 2050*. Abstrakt forlag, Oslo
- Holloway, L. & Hubbard, P. (2001): *People and place, the extraordinary geographies of everyday life*. Pearson Education Limited. England
- Lewicka, M. (2011): *Place attachment: How far have we come in the last 40 years?* Journal of Environmental Psychology, Vol. 31, Issue 3
- Manzo & Perkins (2006): *Finding Common Ground: The Importance of Place Attachment to Community Participation and Planning*. Journal of Planning Literature. Vol. 20 no.4
- Manzo, L.C. (2008): The Experience of Displacement on Sense of Place and Well-being. In Eyles, J. & Williams, A.: *Sense of Place, Health and Quality of Life*. Geographies of Health. Ashgate, Aldershot, England
- Massey, D. (1991). The Political Place of Locality Studies. *Environment and Planning C*. Vol. 23, no. 2.
- Massey, D. (2005). *For Space*. Sage, Thousand Oaks
- Murray, C. (2001): *Making sense of place. New approaches to place marketing*. Comedia.
- Pratt, G. (1998). Grids of Difference. Place and Identity Formation. I: R. Fincher og J. Jacobs (red): *Cities of Difference*. Guilford Press, New York.
- Putnam, R. D. (1993): The Prosperous Community. Social Capital and Public Life. *The American Prospect* Vol. 4 no.13.
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. Pion, London.
- Relph, E. (1987): *The Modern Urban Landscape*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore
- Røe, P. G. (2011). Sandvika – by eller suburbant ikke-sted. *Fremtid for fortiden*. Nr. 2/3-2011.
- Røe, P.G. og G.M.Vestby (2012): Sosiokulturelle stedsanalyser: teorigrunnlag og metodologi. I: A. Førde, B. Kramvig, N. Gunnerud og B. Dale (red.): *Å finne sted. Metodologiske perspektiver i stedsanalyser*. Akademika forlag
- Savage, M. (2005). *Globalization & belonging*. Sage publications, London.
- Seamon, D. (1979). *A Geography of the Lifeworld: Movement, Rest and Encounter*. St. Martin's Press, New York.

- Skogheim, R. Schmidt, L. og Vestby, G.M. (2011): *Stedsanalyse for Svelvik kommune*. NIBR-rapport 2011:32
- Sveen, K. (2005): *Frokost med fremmede. En bok om tilhørighet*. Forlaget Oktober
- Taylor, C. (1995): *Det mångkulturella samhället och erkännandets politikk*. Göteborg: Daidalos
- Tuan, Y-F. (1977): *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Vestby, G. M. (2003): *Ungdoms bilder av bygda og tanker om framtida*. NIBR-notat 2003:119.
- Vestby, G.M. (red.) (2005): *Byenes attraktivitet. Byutvikling som grunnlag for profilering og markedsføring*. NIBR-rapport 2005:13.
- Vestby, G.M. m.fl. (2005 b): *Metoder i strategisk byutvikling og profilering*. NIBR-notat 2005:131.
- Vestby, G. M. og Ruud, M.E. (2008). *Attraktive turistdestinasjoner – gode oppvekstmiljøer? Geilo og Hemsedal for lokal ungdom*. NIBR-rapport 2008:17. Norsk institutt for by- og regionforskning, Oslo
- Vestby, G.M. og Skogheim, R. (2010): *Florø i fokus – sosiokulturell stedsanalyse for byutvikling og profilering*. NIBR-rapport 2010:6
- Vestby, G.M., Samuelsen, R. og Skogheim, R. (2012): *Festivalkommuner. Samhandling mellom kommuner og festivaler*. NIBR-rapport 2012:7
- Vestby, G. M. , Gundersen, F. og Skogheim, R. (2014): *Ildsjeeler og lokalt utviklingsarbeid. Gløden, rollen og rammevilkårene*. NIBR-rapport 2014:2
- Viken, A. og Nyseth, T. (2009): Kirkenes – a town for miners and ministers. I T. Nyseth & A. Viken (red.): *Place reinventions: Northern perspectives*. London: Ashgate
- Williams, D.R. & Stewart, S.I (1998): Sense of Place. An Elusive Concept That Is Finding a Home in Ecosystem Management. In *Journal of Forestry*. May 1998.

Alle foto: Guri Mette Vestby

Kontaktinformasjon

Guri Mette Vestby, seniorforsker/ kst. forskningssjef, guri-mette.vestby@nibr.no
Tlf. 461 70 344 kontor/ 41 10 50 01 mobil

Ragnhild Skogheim, seniorforsker ragnhild.skogheim@nibr.no

Tlf. 461 70 356 kontor/ 99 23 51 49 mobil